

TYPOLOGIA STRUKTURALISMIN JÄLKEEN

—
JOUKO LINDSTEDT

TYPOLOGIA TUTKIMUSALANA

Euroopan Tiedesäätiö (European Science Foundation, ESF) rahoitti vuosina 1990–1994 suurta kielitypologista EUROTYP-tutkimushanketta, joka toi yhteen satakunta lingvistiä etsimään uusia lähestymistapoja eurooppalaisten ja kaukasialaisten kielten rakennekuvaukseen. Projektin raportteja on ilmestynyt working papers -muodossa, ja tulokset esitellään lähemmin pian painoon menevässä yhdeksänsosaisessa teossarjassa.

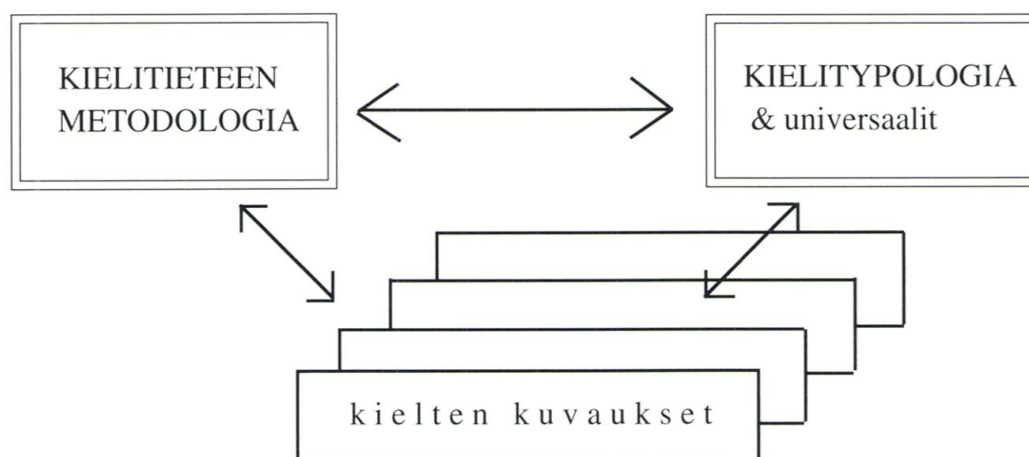
EUROTYP-hankkeen lähtökohtana oli määritelmä, jonka mukaan kielitypologia on systemaattisen kieltenvälisen variaation tutkimusta («investigation of systematic cross-linguistic variation», ESF programme s. 4). Tätä tiivistä määritelmää selventää se varaus, että jokin tutkittava parametri on typologisesti kiintoisa vain, jos on osoitettavissa, että kun parametri saa tietyn arvon tietyssä kielessä, se rajoittaa selvästi niitä arvoja, joita jokin muut parametrit voivat saada (mp.). Tutkittavana on siis parametrien keskinäinen riippuvuus ja sitä kautta ihmiskielen mahdolliset ja suosituimmat rakenteet. Yhteys alan klassikon Joseph Greenbergin (1966) implikationaaleihin universaaleihin on selvä; itse asiassa typologian ja universaalien tutkimuksella ei mitään varsinaista eroa olekaan (vrt. Comrie 1981: 30–33).

Alun perin typologialla on lingvistiikassa tarkoitettu kielten luokittelua rakennepiirteittensä, erityisesti morfologian perusteella (Koerner 1994, Carstairs-McCarthy 1994). Jako isoloiiviin, agglutinoiviin ja flekteeraaviin eli fuusionaaleihin kieliin on oppikirjojen perusaineistoa. Nykytypologia on etäännytynyt jo varsin kauas tästä perinteestä, koska se ei pyri enää asettamaan kieliä mihinkään yhtenäiseen taksonomiaan, vaan luokittelee niitä aina kulloinkin kiinnostuksen kohteena olevien parametrien ja rakennepiirteitten perusteella. Kuten Croft (1990: 1–2; 1994a) on huomauttanut, typologiassa ei oikeastaan ole

enää kysymys luokittelusta ollenkaan, vaan kieltenvälisestä vertailusta ja kieltenvälisten yleistysten tekemisestä. Termi »typologia» ei ehkä ole paras mahdollinen nimi tälle tutkimusalalle, mutta kun »universalologia» olisi barbarismi ja termi »vertaileva kielitiede» on jo varattu toiseen käyttöön, »typologia» on vähitellen vakiintunut tähän tarkoitukseen.

Typologian kehityksen dialektiikka voi kyllä johtaa takaisin kielten luokitteluun — mutta uudelta, empiiriseltä pohjalta. Edellä määriteltiin typologisesti mielenkiintoinen parametri sellaiseksi, joka kieltenvälisessä vertailussa korreloi toisten parametrien kanssa. Jos löydetään jokin rakennepiirre, joka erityisen vahvasti korreloi usean muun keskeisen rakennepiirteen kanssa ja siinä mielessä määrää kielen koko rakennetta, tuntuu järkevältä ajatella, että tätä piirrettä voidaan käyttää kielten kokonaisvaltaiseen luokitteluun. Nichols (1992: 46–64, 113–115, 254–255) on osoittanut jaon pääsanamerkintää (*head marking*) ja määreenmerkintää (*dependent marking*) suosiviin kieliin ennustavan kielten muitakin rakennepiirteitä. Tämä jako ottaa siis tavallaan vanhan isoiloiva – agglutinoiva – fuusionaali -jaon paikan, mutta ei aprioristisin, vaan empiirisin perustein.

Nykytypologia on itse asiassa kielitieteen keskeisimpiä osia. Yleisen kielitieteen kentästä voidaan erottaa toisaalta typologia eli yleistysten tekeminen kielistä, toisaalta lingvistisen tutkimuksen metodologia; nämä ovat vuorovaikutuksessa toisiinsa ja yksittäis-kielten kuvauksiin (ks. kuviota 1).



Kuvio 1.

Kuvioni voi vaikuttaa liioittelevalta — eihän lingvistiikan johdantokirjoista useinkaan löydä typologiaa kuin yhdestä lyhyestä luvusta, jossa täydellisyyden vuoksi kerrotaan, että tällaista harrastetaan. Väitän kuitenkin, että kyse on vain tutkimuskentän hahmotuksesta. Yleistä kielitiedettä käsittelevissä kirjoissa on aina runsaasti tietoa siitä, mitä maailman kielistä löytyy ja mitä niistä ei löydy; sanaa »typologia» ei vain käytetä, koska sillä on yhä vanhahtava kaiku.

Vielä tärkeämpi syy typologian näennäiseen puuttumiseen lingvistiikan yleisesityksistä on se, että se naamioituu metodologiaksi: kielitieteen eri osa-alueiden menetelmät fonologiasta sosio- ja psykolingvistiikkaan sisältävät suuren määrän ennakko-oletuksia ja tietoa siitä, mitä kuvauskohteesta voi olettaa löytyvän. Syntaksi ei pelkästään opeta, miten lauseita analysoidaan, vaan kertoo, että kaikista kielistä löytyy ainakin kaksi sanaluokkaa, muodostinrakenteita, määräyssuhteita, lauseenjäseniä ja niin edelleen. Tällainen ty-

▷

pologinen tieto on implisiittisesti mukana kaikissa lingvistiikan menetelmissä.

William Croft (1990: 2; 1994a) on esittänyt, että typologia ei ole ainoastaan tutkimusala, vaan myös lähestymistapa, joka liittyy erilaisiin funktionaalisiin suuntauksiin — ainakin niihin angloamerikkalaisiin, jotka Croft tuntee — ja joka muodostaa oman »greenbergiläisen» tutkimusparadigmansa erotukseksi varhaisemmasta yhdysvaltalaisesta strukturalismista ja erityisesti chomskylaisesta perinteestä.

Typologian varaaminen tietyn tutkimusparadigman nimeksi vaikuttaa kuitenkin liian ohjelmalliselta. Kuten Comrie (1981: 1–5) huomauttaa, kielen universaaleja — ja niin muodin myös typologiaa — voi periaatteessa tutkia sekä Greenbergin tapaan keräämällä runsaasti aineistoa eri kielten verrattain konkreettisista ominaisuuksista että Chomskyn tapaan pyrkimällä löytämään eri kielten abstraktien kielioppien takaa vielä abstraktimpi universaalikielioppi, jonka parametrien arvot määrittävät mahdollisten kielioppien avaruuden (vrt. myös Payne 1994). Toinen asia sitten on, että chomskylaisten typologisten hypoteesien datapohja on yleensä vain muutamaan kieleen perustuva, koska jo yhdenkin kielen abstrakti kielioppi on hankala kirjoittaa; ja kun universaalikielioppi on vielä yhtä abstraktiotasoa kauempana, hypoteesien testattavuus vaikuttaa perin vähäiseltä.

EUROTYP-ohjelmaan osallistui myös chomskylaisen Government and Binding -mallin puitteissa työskenteleviä lingvistejä, mutta ajatusten vaihto greenbergiläisemmin asennoituvien kanssa jäi kyllä esitelmien kohteliaaseen kuuntelemiseen. Oma puolueellinen vaikutelmani on, että kun GB-mallien perusoletuksia täytyy näköjään rukata aina kun niitä sovelletaan uuteen kieleen, yleistysten tekeminen maailman kaikista kielistä on toivotto- man kaukana; ja yhtäkin kieltä voidaan kuvata niin monella tavalla, että mitään yleistettävää ei oikeastaan edes ole. Pelkään pahoin, että GB-tyyppisessä lingvistiikassa typologinen tieto ei ole vain vuorovaikutuksessa metodologiseen tietoon, vaan suuressa määrin kulloistenkin metodologisten ratkaisujen tuote.

TYOLOGIA YKSITTÄISKIELEN KUVAUKSESSA

Yhdessä mielessä typologia voidaan selvästi mieltää lähestymistavaksi, nimittäin yksittäisen kielen kuvauksessa. Tällöin sen perusteeksi voisi olla: yhden kielen mitään ilmiötä ei voi todella ymmärtää tuntematta typologisesti samankaltaisia ilmiöitä muissa kielissä. Yksittäiskielen typologinen kuvaus on siis sen kuvausta ihmiskielen yleisten ominaisuuksien ja lainalaisuuksien edustajana. Oppihistoriallinen ongelma on, miksi tällainen lähestymistapa on oikeastaan aika harvinainen. Esimerkiksi puhutun ranskan kielen eräät mielenkiintoiset kehitystendenssit, kuten pyrkimys polysynteettisyyteen, pääsananmerkintään (vastakohtana määreenmerkinnälle), verbialkuisuuteen ja yhteen menneen ajan aspekti- oppositioon jäivät ilmeisesti pitkään huomaamatta sen takia, ettei romanistien ole tarvinnut tutustua kieliin, joissa tällaiset piirteet ovat vallitsevia. (Vaikka otin esimerkiksi ranskan, en tarkoita, että esimerkiksi oman alani slavistiikan edustajat olisivat perinteisesti osoittaneet yhtään sen suurempaa typologista tietoisuutta.)

Ilmeisesti yksittäiskielten tutkijat ovat paljolti käsittäneet tehtävänsä niin, että he luovat syötöstä yleisille teorioille: kunhan he keräävät datan, joku muu tekee sitten yleistyk-

set. Tällöin jää näkemättä se, että typologisen tiedon ja yksittäiskielten kuvauksen välisen vaikutussuhteen tulisi olla molemminpuolinen. Otan konkreettisen esimerkin. Kuten tunnettua, Balkanin kielissä infinitiivin on pääosin korvannut finiittimuoto, jota edeltää komplementoija (termistä ks. esim. Trask 1993, s.v. *complementizer*). Esimerkki makedoniasta:

- (1) *Sakam da dojdam kaj tebe.*
 haluan COMP tulen PREP sinä/akk.
 'Haluan tulla luoksesi.'

Sekä *sakam* 'haluan' että *dojdam* 'tulen' ovat indikatiivin preesensin yksikön ensimmäisessä persoonassa, ja *dojdam*-verbin lausekkeen alistaa modaaliverbille syntaktisesti *da*-sana, joka alun perin on ollut finaalikonjunktio. Suurin piirtein samalla tavoin käyttäytyvät bulgarian *da*, kreikan *na*, albanian *të* ja romanian *să*. Kuvausongelmana on näiden elementtien monifunktioisuus: ne voivat yksinään toimia alisteisen sivulauseen merkitsiminä, mutta esiintyä myös relatiivilauseissa ja päälauseissa modaalisisina merkitsiminä. Esimerkki bulgariasta:

- (2) *Njama čovek, kojto da mi go kaže.*
 ei-ole ihminen joka COMP minä/dat. se/akk. sanoo
 'Ei ole ihmistä, joka sanoisi sen minulle.'

Silloinkaan, kun ne ovat alisteisuuden ainoa merkitsin, niiden paikka ei ole normaali komplementoijan paikka sivulauseen alussa, vaan ne ovat osa verbiä edeltävää kliittisten elementtien ryvästä, esim. bulgariassa:

- (3) *Iskam Ø toj da mi go kaže.*
 haluan hän/nom. COMP minä/dat. se/akk. sanoo
 'Haluan hänen sanovan sen minulle.'

Näillä elementeillä on siis sekä komplementoijien että modaalisten partikkeleiden ominaisuuksia, ja kunkin Balkanin kielen kieliopissa ne ovat *sui generis*. Balkanin kielten keskinäinen samankaltaisuus tässä suhteessa on kyllä ilmeinen, mutta tämä havainto ei auta luokittelemaan näitä elementtejä kieliopillisissa kuvauksissa.

Kysymys »balkanilaisten komplementoijien» luonteesta näyttää kuitenkin toiselta, kun tarkastellaan kieliopillistumista yleisenä ilmiönä ja komplementoijien asemaa siinä. Komplementoijat syntyvät yleensä sisältösanoista, esimerkiksi sanomisverbeistä, pronomineista, prepositioista tai adverbeista. Tullessaan komplementoijiksi ne eivät välttämättä heti lakkaa toimimasta myös sisältösanoina, vaan niiden uudet ja vanhat funktiot saattavat esiintyä kielessä rinnan (Hopper ja Traugott 1993: 14–16, 180–; Vincent ja Roberts 1994).

Tästä on luonnollista päätellä, ettei komplementoijan funktio myöskään ole välttämättä kieliopillistumisen päätepiste: komplementoijasta voi hyvinkin tulla subjunktiivin perifrastinen merkitsin. »Balkanilaiset komplementoijat» ovat edenneet omalle paikalleen

▷

jatkumossa sisältösanoista modaalisuuden merkitsimiin, ja tässä laajemmasta perspektiivistä niiden luokittelu on näennäisongelma: varhaisempien merkitysten osittainen säilyminen on päinvastoin kieliopillistuvien elementtien yleisimpiä ominaisuuksia (Bybee ym. 1994: 15–19). Lauseessa 2 bulgarian *da* on lähempänä subjunktiivin merkitsintä, lauseessa 3 vanhempaa funktiotaan komplementoijana. Jälkimmäisessäkin lauseessa se on silti jo siirtynyt pois komplementoijan tyypilliseltä paikalta upotetun lauseen alusta. Balkanin kieliliittoon vain marginaalisesti kuuluvassa serbin kielessä *da*-sana on selvemmin perinteisen komplementoijan kaltainen niin funktioiltaan kuin syntaktiselta asemaltaan.

Bybee ym. (1994: 212–236, 293–294) osoittavat subjunktiivin yleensä syntyvän pitkän kieliopillistumisprosessin tuloksena; lopulta subjunktiivin käyttö alisteisessa lauseessa määräytyy lähes automaattisesti päälauseen semantiikan mukaan. »Balkanilaiset komplementoijat» ovat käymässä läpi juuri tällaisen prosessin loppuvaiheita. Mikä siis näytti yksittäiskielen kuvauksessa luokitteluongelmalta, osoittautuu typologiselta kannalta normaaliksi asiantilaksi, joka vain vahvistaa kieliopillistumisen yleistä teoriaa.

TYPOLOGIA KIELIHISTORIASSA

Typologinen argumentaatio on, implisiittisesti tai eksplisiittisesti, ollut pitkään mukana silloin, kun on arvioitu kantakieliin rekonstruoitujen piirteiden todennäköisyyttä; klassinen esimerkki on indoeurooppalaisen kantakielen konsonantistosta käyty keskustelu, joka on viime vuosina saanut uutta pontta niin kutsutun glottaaliteorian ansiosta (ks. Hopper 1992). Viimeaikainen kielitieteellinen keskustelu vaatii kuitenkin yhden painokkaan huomatuksen siitä, mitä kielihistoriallinen typologia ei ole.

Huolimatta Joseph Greenbergin ansioista typologian kehittäjänä, typologia ei mitenkään liity siihen Greenbergin myöhemmin aloittamaan »omnikomparativistiseen» suuntaukseen, josta Jaakko Anhava (1994) esittää perustellun huolensa ja jonka viimeisin arveluttava ilmentymä on Ruhlenin kirja (1994) maailman kaikkien kielten kantakielestä. Kielitieteellistä keskustelua ja erityisesti LINGUIST-postituslistaa viime aikoina seuranneet tietävät, ettei historiallisen kielitieteen tutkijoiden enemmistö ole lähtenyt mukaan tähän leikkiin, jossa komparatiivinen metodi heitetään romukoppaan ja mahdolliset äännevastaavuudet luvataan keksiä jälkikäteen, kunhan mahdollisimman kattavat kielisukulaisuudet saadaan ensin kaivetuksi esiin. Omnikomparativismia pitää esillä julkisuuden tarve nauttia kielitieteen puolella samanlaisista suurista esihistoriallisista visioista, joita Cavalli-Sforza tarjoilee ihmisen geneettisen historian alalla ja Renfrew arkeologiassa; julkisuuteen ei pääse se, että Greenbergin metodien ja datan pohja on hutera, niin kuin ilmeisesti myös Cavalli-Sforzan ja Renfrewn, ja että näiden usein samoihin monivärisiin sukupuihin yhdistettyjen eri alojen suurteorioiden välillä ei edes ole kovin hyvää korrelaatiota.

Kielitieteen paras vastaus Greenbergin omnikomparativismille tulee typologian puolelta — Greenberg oikeastaan torjutaan hänen omilla aseillaan. Tarkoitan Johanna Nicholsin (1992) monografiaa, jossa osoitetaan, miten typologisin keinoin voidaan päästä syvemmälle historiaan kuin perinteisellä komparatiivisella metodilla. Nichols kutsuu metodiaan

populaatiotypologiaksi: perusajatuksena on löytää typologisesti stabiileimmat kielen rakennepiirteet, kuten pääsanamerkitsevä tai määreenmerkitsevä morfosyntaksi, ja kartoittaa niiden maantieteellinen levinneisyys maailman kielissä, joita tarkastellaan yhtenä populaationa. Biologinen analogia ei siis ole lajiuttava evoluutio, jossa innovaatiot aiheuttavat yhden lajin jakautumisen kahdeksi perinteisen sukupuuajattelun mukaan (vrt. Hoenigswald 1992), vaan yhden lajin yksilöiden muodostama populaatio, jossa geenien yleisyys ja maantieteellinen jakauma voi muuttua.

Mielenkiintoisimpia puolia Nicholsin metodissa on se, ettei se ota kantaa typologisesti toisiaan muistuttavien naapurikielten geneettiseen suhteeseen: yhteinen piirre on voinut syntyä perintönä yhteisestä kantakielestä, substraatin vaikutuksesta tai kielikontaktien tuloksena, mutta tällä ei ole merkitystä silloin, kun rekonstruoidaan rakennepiirteitten varhaisempaa levinneisyyttä. Käytettävissä on tietty maantieteellinen jakauma, joka on johdettavissa varhaisemmista maantieteellisistä jakaumista maapallon asutushistorian mukaisesti.

Nicholsin tärkeimpiä tuloksia on, että noin 40 000 vuotta sitten, kun ihminen oli ilmeisesti asuttanut kaikkien maanosien lämpimämmät vyöhykkeet, kielten kirjo oli jo vähintään yhtä laaja kuin nykyään, arvattavasti monin paikoin jopa nykyisen Uuden Guinean veroinen; nykyajasta tuohon aikaan siirretty kielentutkija ei löytäisi ihmisen kantakieltä, vaan suuren määrän geneettisesti ja typologisesti toisistaan eroavia pieniä kieliä. Historiallisen kielitieteen ja typologian tehtäväksi jää siis systemaattisen erilaisuuden kuvaaminen, ei sen redusoiminen monen maanosan yhteisiksi kantakieliksi tai harvoiksi typologisiksi perustyypeiksi.

4. UNIVERSAALIKIELIOPIN LUONNE

Löytäessään kielen piirteiden välisiä korrelaatioita typologia selventää mahdollisen ihmiskielen käsitettä ja hahmottelee universaalikielioppia — tätä tavoitetta ei ole syytä pitää generativismin yksinoikeutena. Kun universaalikielioppia rakennetaan induktiivisesti, ilman kokonaisvaltaisten kielioppimallien tuomaa tukea, eri kielten yksikköjen ja rakenteitten vertailu saattaa kuitenkin näyttää ongelmalliselta — mistä tiedämme, että kielen L_1 yksikkö A_1 edustaa samaa universaalia tyyppiä kuin kielen L_2 ensi näkemältä samankaltainen yksikkö A_2 , kun A_1 :n ja A_2 :n käyttöalueet ja niiden asema oman kielen järjestelmässä eivät kuitenkaan täysin yhdy?

Implisiittinen käsitys eri kielten vertailtavuudesta on aina ollut mukana kieliopin perustermeissä: yhden kielen »genetiivillä» on ajateltu olevan sen verran yhteistä toisen kielen »genetiivin» kanssa, ettei omien sijanimikkeiden keksiminen joka kieleen ole tuntunut järkevältä — vaikka aina joskus tietyn termin käyttö on jossakin kielessä tuntunutkin väkinäiseltä. Selityksenä tälle pidetään yleensä sitä, että semantiikka on paljolti kielestä riippumatonta, joten eri kielten yksikköjen merkitystä vertailemalla voimme todeta niiden samankaltaisuuden asteen. Tätä pitemmällekin voidaan kuitenkin mennä.

Bernard Comrien (1976) tunnettu monografia aspektijärjestelmistä erottaa tarkoin toisistaan yksittäiskielten kategoriat — tällä tasolla hän käyttää isoja alkukirjaimia erisnimien tapaan, esim. »Perfect» — ja kielille yhteisen semantiikan, jonka yksiköillä saattaa

▷

olla samoja nimiä, mutta pienellä alkukirjaimella kirjoitettuina, esim. »perfect». Tekijän ehkä itsekään huomaamatta nämä kieltenväliset kategoriat alkavat kuitenkin käyttäytyä kuin ne olisivat muutakin kuin pelkkiä semanttisia yksikköjä. Itse asiassa juuri perfektin kuvauksessa on selvästi helpompaa vertailla eri kielten osittain toisiaan muistuttavien perfektien käyttöä ja muodostaa niistä eräänlainen perfektin prototyyppi kuin osoittaa »puhtaan semantiikan» alueelta mitään yksiselitteisesti määriteltävää merkitystä, jota denotoimaan eri kielten perfektit olisivat syntyneet.

Kieliopillisen typologian seuraava kehitysvaihe olikin se, että Östen Dahl (1985) ja Joan Bybee (1985) osoittivat empiirisesti *kieltenvälisten kategorioiden* olemassaolon. Esimerkiksi yksittäiskielten perfektien lisäksi on olemassa universaali perfekti, jolla on sekä tyypillinen käyttöalue että tyypillinen merkintä — useimmiten perifrastinen ja verbin nominaalimuotoihin perustuva. Yksittäiskielen kategoria saattaa tietysti edustaa tai olla edustamatta tätä kieltenvälistä prototyyppiä riippumatta siitä, mikä sen perinteinen nimi kieliopissa on ollut; niinpä esimerkiksi suomen perfekti on perfekti, mutta latinan perfekti ei ole perfekti. (Englannissa ero voidaan tehdä alkukirjainten käytöllä: »The Latin Perfect is not a perfect but a perfective past tense.»)

Teoria kieltenvälisistä kategorioista on onnistuneesti liitetty kieliopillistumisen tutkimukseen (Bybee ja Dahl 1989, Bybee ym. 1994). Yksittäiskielten kieliopilliset kategoriat ja niitä vastaavat kieliopilliset morfeemit (eli *grammit*, engl. *grams*) edustavat eri vaiheita universaaleilla kieliopillistumispoluilla. Ilmeisesti todellisia universaaleja eivät olekaan itse kieltenväliset prototyypit, vaan kieliopillistumispolut, ja grammien semanttinen ja muodollinen samankaltaisuus kielestä toiseen selittyy tältä pohjalta.

Kaiken kaikkiaan universaalikielioppiin pyrkivä typologinen tutkimus johtaa vääjäämättä perinteisen strukturalismin monen perusolettamuksen hylkäämiseen. Typologia on osoittanut, etteivät eri kielten kategoriat ole yhteismitattomia vaan niitä voi vertailla. Kielen yksikkö ei määräydy kokonaan oman systeeminsä kautta eikä ole pelkästään oppositioittensa summa. Bybee ym. (1994: 1–2) katsovat, että kielen systeemi on vain epifenomenaalinen. Ilmeisesti kielioppi syntyy siis koko ajan uudestaan kieliopillistumispolkujaan kulkevien grammien vuorovaikutuksesta: grammit luonnollisesti vaikuttavat toisiinsa, mutta mitään kokonaisvaltaista, ohjaavaa systeemiä kieleen ei koskaan vakiinnu.

Toinenkin saussurelainen postulaatti joudutaan hylkäämään, nimittäin synkronian ja diakronian tiukka erottaminen. Kuten »balkanilaisen komplementoijan» käsittely osoitti, kieliopillistumispolusta on usein näkyvissä eri vaiheita. Uudet ja vanhat funktiot elävät kielessä rinnakkain. Edes *langue* ja *parole* eivät ole tiukasti erillisiä: eri elementtien käyttöfrekvenssit ovat sidoksissa niiden tunnusmerkkisyyteen, ja käynnissä oleva kieliopillistuminen on ymmärrettävissä vain diskurssin kautta. Typologia liittyy prosessuaaliseen näkemykseen kielestä — ehkä generativismi onkin siis liian strukturalistista tarjotakseen kunnollisen pohjan typologiselle tutkimukselle?

Kun universaalikielioppi vähitellen hahmottuu kieltenvälisistä grammityypeistä, on luonnollista kysyä, miksi universaalikielioppi on sellainen kuin se on. Periaatteessa selitystä voi etsiä kahdelta taholta, nimittäin kognitiosta ja kommunikaatiosta. (Ihmisten yhteinen arkiontologia voidaan katsoa kolmanneksi selitystyyppiä, tai sitten sitä voidaan käsitellä kognition osana.)

Kuten Itkonen (1994) huomauttaa, kognitiivisessa selityksessä on aina kehäpäätelmän vaara: se, mitä kielessä on, selitetään ihmisen kognitiolla, vaikka ei ole mitään tietoa siitä,

olisiko kognitiossa kyseistä piirrettä, ellei sitä olisi kielessä. Sikäli kun saamme tietoa esimerkiksi lapsen esikielellisestä ajattelusta, voimme ehkä selittää kieltä ulkoisin seikoin, mutta mahdollisuudet tässä suunnassa ovat varsin rajalliset. Kommunikaation ja sosiaalisen vuorovaikutuksen luonteeseen perustuvat selitykset voivat tämän vuoksi osoittautua ennen pitkää hedelmällisemmiksi, vaikka ne ovatkin tällä erää ehkä vähemmän muodikkaita.

Miten universaalikielioppi sitten selitetäänkin, joka tapauksessa se puolestaan selittää yksittäiskiелten kielioppeja. Vaikka typologia liittyy läheisemmin funktionalistisiin kuin formalistisiin lähestymistapoihin, typologinen näkökulma yksittäiskieleen asettaa funktionaaliseen teleologiaan perustuvat selitykset kyseenalaisiksi. Bybee ym. (1994: 297–298) osoittavat, ettei kieliin kehity grammeja sen vuoksi, että ne tarvitsisivat niitä, vaan kognition ja kommunikaation prosessit johtavat grammien syntyyn omien lakiensa mukaan, ilman mitään »systeemin aukkoja» joita ne täyttäisivät. Martti Nyman (1994a, 1994b) korostaa, ettei kielen rakenteen funktionaalisen selityksen tarvitse olla teleologista. Yksittäiskielen systeemin sisäisiin suhteisiin perustuva kielen muutoksen ja kielen rakenteen selittäminen on siis osoittautumassa monella tapaa riittämättömäksi. ■

JOUKO LINDSTEDT

Slaavilaisten kielten laitos, PL 4 (Vuorikatu 5B), 00014 Helsingin yliopisto

Sähköposti: *Jouko.Lindstedt@Helsinki.Fi*

Telekopio: (90) 191 22974

UUDEMPAA KIRJALLISUUTTA

- ANHAVA, JAAKKO 1994: Kielikuntien luokittelun näkymiä. – Virittäjä 98 s. 240–247.
- BURRIDGE, K. 1994: Typology and word order change. – ELL 9 s. 4820–4824.
- BYBEE, JOAN L. 1985: Morphology: A study of the relation between meaning and form. John Benjamins, Amsterdam.
- BYBEE, JOAN – DAHL, ÖSTEN 1989: The creation of tense and aspect systems in the languages of the world. – Studies in Language 13 s. 51–103.
- BYBEE, JOAN – PERKINS, REVERE – PAGLIUCA, WILLIAM 1994: The evolution of grammar: Tense, aspect and modality in the languages of the world. University of Chicago Press, Chicago.
- CARSTAIRS-McCARTHY, A. 1994: Typology, morphological. – ELL 9 s. 4817–4820.
- COMRIE, BERNARD 1976: Aspect. Cambridge University Press, Cambridge.
- 1981. Language universals and linguistic typology. Basil Blackwell, Oxford.
- CROFT, WILLIAM 1990: Typology and universals. Cambridge University Press, Cambridge.
- 1994a: Typological approach to the study of grammar. – ELL 9 s. 4807–4813.
- 1994b: Universals, linguistic. – ELL 9 s. 4850–4852.
- DAHL, ÖSTEN 1985: Tense and aspect systems. Basil Blackwell, Oxford.
- ELL = The encyclopedia of language and linguistics 1–8. Ed. by R. E. Asher & J. M. Y. Simpson. Pergamon Press, Oxford.

▷

- ESF programme in language typology: Proposal for a 5-year scientific programme 1990–94. European Science Foundation 1989.
- GREENBERG, JOSEPH H. 1966: Some universals of grammar with particular reference to the order of meaningful elements. – Joseph H. Greenberg (toim.), *Universals of grammar* (2. laitos) s. 73–113. MIT Press, Cambridge, Mass.
- HOENIGSWALD, HENRY M. 1992: Ancestry and descent. – William Bright (toim.), *International encyclopedia of linguistics* 2 s. 127–131. Oxford University Press, New York.
- HOPPER, PAUL J. 1992: Typology and universals. – William Bright (toim.), *International encyclopedia of linguistics* 2 s. 136–140. Oxford University Press, New York.
- HOPPER, PAUL J. – TRAUGOTT, ELIZABETH CLOSS 1993: *Grammaticalization*. Cambridge University Press, Cambridge.
- ITKONEN, ESA 1994: Universaalikieliopin kognitiiviset juuret. – *Virittäjä* 98 s. 179–202.
- KOERNER, E. F. K. 1994: Typology and language classification: history. – *ELL* 9 s. 4813–4817.
- NICHOLS, JOHANNA 1992: *Linguistic diversity in space and time*. University of Chicago Press, Chicago.
- NYMAN, MARTTI 1994a: All you need is what the system needs? – Susanna Shore & Maria Vilkuna (toim.), *SKY 1994 (1994 Yearbook of the Linguistic Association of Finland)* s. 157–180. Suomen kielitieteellinen yhdistys, Helsinki.
- 1994b: Language change and the »invisible hand». – *Diachronica* 11 s. 231–258.
- PAYNE, J. R. 1994: Universals of language. – *ELL* 9 s. 4847–4850.
- RUHLEN, MERRITT 1994: *The origin of language: Tracing the evolution of the mother tongue*. John Wiley & Sons, New York.
- TRASK, R. L. 1993: *A dictionary of grammatical terms in linguistics*. Routledge, London.
- VINCENT, NIGEL – ROBERTS, IAN 1994: The diachrony of complementizer systems. [Esitelmä EUROTYPin yleiskokouksessa, Le Bischenberg, maaliskuu 1994.]